

Actas del
IX Congreso Internacional
de la Asociación Hispánica
de Literatura Medieval

(A Coruña, 18-22 de septiembre de 2001)

II

Actas del IX Congreso Internacional de la Asociación Hispánica
de Literatura Medieval, 2005.

© Carmen Parrilla
© Mercedes Pampín
© Toxosoutos, S.L.

Primera edición, agosto 2005

© Toxosoutos, S.L.
Chan de Maroñas, 2
Obre - 15217 Noia (A Coruña)
Tfno.: 981 823855
Fax.: 981 821690
Correo electrónico: editorial@toxosoutos.com
Local en la red: www.toxosoutos.com

I.S.B.N. obra conjunta: 84-96259-72-2
I.S.B.N. volumen: 84-96259-74-9
Depósito legal: C-2072-2005

Impreso por Gráficas Sementeira, S.A. - Noia
Reservados todos los derechos

Les cartes episcopals de francesc eiximenis (I)¹

Sergi Gascón Urís

1. Introducció

De la lectura de tota mena de textos, sempre se'n treu profit i, de vegades, hi ha sorpreses. Una d'elles ha estat la lectura de les *Apologies* (València 1545) de l'humanista valencià Joan Baptista Anyés (1480-1553),² amb una introducció de la Dra. Eulàlia Duran i la traducció catalana de Martí Duran. Una altra, la novel·la del valencià Vicente Blasco Ibáñez *El papa del mar*.³ Aquesta darrera obra es basa en la història inventada de l'amor sorgit entre Rosaura Salcedo, vídua de Pineda, un ric argentí, i Claudio Borja, estudiant lletraferit amb "una apreciable fortuna". Paral·lelament aquest personatge fa un resum de la història real del famós Benet XIII, Pero Martines de Luna (Illueca, Aragó, c. 1328-Peníscola 1422), emparentat amb la reina d'Aragó Maria de Luna (1358?-Vila-real 28-12-1406), muller de Martí l'Humà, la qual fou marquesa de Camarasa i comtessa de Luna, filla de Lope de Luna († 1360), primer comte de Luna i senyor de Sogorb.⁴

¹ Vull agrair al Dr. Jesús Alturo, de la UAB, les seves correccions i observacions a la transcripció del document rossellonès i a Mme. Christine Langé, Directeur des Archives Départementales des Pyrénées-Orientales, de Perpinyà, per les facilitats de consultar l'original manuscrit.

² J. B. Anyés, *Obra profana. "Apologies", València 1545*, intr. d'Eulàlia Duran, ed. del text llatí i trad. cat. de Martí Duran i Mateu, UNED-RALBLB, Barcelona, 2001, pp. 111-112.

³ V. Blasco, *El papa del mar (novela)*, Prometeo, València, 1925, esp. pp. 127-130, 140, 168, 174-178.

⁴ J. Zurita, *Anales de la Corona de Aragón*, IV, ed. de Á. Canellas, Institución "Fernando el Católico"-CSIC, Zaragoza, 1978. Sobre l'elecció de Pero Martines de Luna y Peres de Gotor com a papa Benet XIII, esp. lib. X, cap. 52, pp. 820-822, línies 129-209; cap. 53, pp. 776-779; cap. 54, pp. 826-829, línies 1-111; cap. 55, pp. 784-790; cap. 68, pp. 842-847; cap. 73, pp. 860-862; cap. 77, pp. 875-879; cap. 80, pp. 885-887, línies 1-80; cap. 81, pp. 888-890, línies 1-82; cap. 83, pp. 893-895, línies 1-94; cap. 85, pp. 900-906. També *Gran Enciclopèdia Catalana*, III, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1971, s. v. "Benet XIII", pp.

De fet, les dues històries es van entrelaçar constantment al llarg de l'obra. El que ens interessa és una sèrie d'apunts de com fou jutjat Benet XIII pels seus contemporanis del concili de Pisa, en la veu del narrador:

El "Señor de Luna" [...] era culpable de hechicería y de tratos con el demonio. Varios frailes y hasta obispos lo declararon, sin dar pruebas terminantes, precediendo sus afirmaciones siempre con un "se dice". Según ellos, el Papa de Aviñón había mostrado una extraña indulgencia en favor de ciertos herejes, siendo su energía y su tenacidad obra de dos demonios que tenía á sus órdenes, tan pequeños ambos que los llevaba á todas partes metidos en una bolsita. Desde su advenimiento al solio pontificio había hecho buscar empeñadamente una obra de magia en tres tomos, encontrando al fin dos de ellos en España y comprando el tercero en tierra de mahometanos. Todas las noches se colocaba bajo la almohada estos volúmenes.⁵

I va enumerant diversos personatges fins a dir: "Al catalán Eximenis, ilustre escritor nombrado por el papa Luna patriarca de Jerusalén, lo acusaban de haber enseñado á éste el arte de interrogar á los demonios".⁶ Aquest fet s'ha de relacionar concretament amb el procés d'exorcisme recollit al quart tractat del seu

420-421. Des d'ara, *GEC*. Sobre la fundació del monestir de Valldecrist, en relació amb la carta I d'ACA, cap. 84, pp. 898-899, línies 96-99. Sobre el concili de Perpinyà, esp. lib. X, cap. 85, pp. 903-906, línies 141-240. Sobre el comtat de Luna, esp. lib. X, cap. 88, pp. 917-918, línies 23-47. També *GEC*, IX, Barcelona, 1976, s. v. "Luna", p. 383, i els diferents personatges Luna i Luna, *comtat de*, p. 384; F, de Moxó, *La Casa de Luna (1276-1348): factor político y lazos de sangre en la ascensión de un linaje aragonés*, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung (Spanische Forschungen der Görresgesellschaft, 24), Münster, 1988, reimpr. *id.*, Madrid, 1990. Sobre el Cisma d'Occident, en la bibliografia catalana: *El Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià. Repertori bibliogràfic*, VI Centenari del Cisma d'Occident, Commemoració sota el patronatge de l'IEC, Barcelona, 1979, esp. p. 37; *Documentació barcelonina sobre el Cisma d'Occident. Catàleg de l'exposició*, IV Centenari del Cisma d'Occident. Commemoració sota el patronatge de l'IEC-ACA-BdeC-IMH-ACB-ADB-MAC-MHC-MM, Barcelona, 1979; J. Baucells, *El fons "Cisma d'Occident" de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins*, IEC (Memòries de la Secció Histórico-Arqueològica 34), Barcelona, 1985; *Jornades sobre el Cisma d'Occident a Catalunya, les Illes i el País Valencià (Barcelona-Peníscola, 19-21 d'abril de 1979). Ponències i comunicacions. Primera part*, VI Centenari del Cisma d'Occident, Commemoració sota el patronatge de l'IEC, Barcelona, 1986, esp. p. 81, i *ibid. Segona part*, Barcelona, 1988, comunicació de Josep M. Marquès, "El sínode de Lleida del 1418", pp. 465-478, esp. p. 465, n. 5, i p. 467.

⁵ *Op. cit.*, p. 175.

⁶ *Op. cit.*, p. 176.

Libre dels àngels (València 1392).⁷ Per tant, la novel·la castellana de Blasco Ibáñez recull una referència llibresca eiximeniana i ens situa el context tens i intens en què visqueren tant el papa Luna com el seu col·laborador franciscà.

D'altra banda, aquest nomenament d'Eiximenis com a patriarcar de Jerusalem fou promulgat per Benet XIII el 13 de novembre de 1408, mentre hi havia el concili de Perpinyà (Tots Sants de 1408-26 març 1409) i, amb el nomenament des d'Avinyó del 19 de desembre, passà a ser, també, administrador perpetu d'Elna, és a dir, bisbe d'Elna. El concili de Perpinyà tingué una resposta dels adversaris de Benet XIII: el concili de Pisa, començat el 25 de març del 1409 i el concili de Constança, començat el 1414. Fou llavors quan se "Reconoció [en] el concilio de Perpiñán la legitimidad del Pontificado de Benedicto y [se] nombró una comisión para que fuese á Pisa á protestar del carácter sedicioso de dicho concilio, no convocado por ningún Papa".⁸ "El hombre del concilio de Pisa [...] fué Pedro de Ailly, que había abandonado para siempre á Benedicto XIII".⁹ I no ha d'estranyar més casualitats entre el text novel·lesc i la realitat: les obres d'un deixeble de Pere d'Ailly, el famós teòleg i canceller de la universitat de la Sorbona Jean Charlier, conegut amb el nom de Joan Gerson (Gerson, la Xampanya, 1363-Lió 1429),¹⁰ que prèviament havia fet un discurs a favor del pontífex a la Sorbona,¹¹ apareixen al costat d'un fragment llatino-català d'aquest procés d'exorcisme del *Libre dels àngels* a un ms. saragossà factici del s. XV,¹² estudiat pel Dr. David J. Viera i, poste-

⁷ S. Gascón, *Edició crítica del "Libre dels àngels" (1392) de Francesc Eiximenis. Introducció, text, notes, índexs i apèndix*, tesi doctoral, UAB, Bellaterra, 1993, dos vols, esp. vol. I, quart tractat, p. 283, des de la línia 57, fins a la p. 288.

⁸ V. Blasco, *op. cit.*, p. 174.

⁹ *Op. cit.*, p. 174.

¹⁰ *Op. cit.*, pp. 127-128.

¹¹ *Op. cit.*, pp. 145-146.

¹² Sobre el ms. saragossà, *vid.* D. J. Viera, "Manuscritos eiximenianos no catalogados por J. Massó i Torrents", *Estudios Franciscans*, 80 (1979), esp. p. 164, i sobretot "Obras atribuidas a Francesc Eiximenis en el ms. 15-49 de la Biblioteca Capitular de Zaragoza", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 62 (1986), pp. 181-184; i S. Gascón, "Eiximeniana fragmenta recuperata", *Actas del VI Congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval (Alcalá de Henares, 12-15 de septiembre de 1995)*, I, ed. de José Manuel Lucía Megías, Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares, 1997, esp. pp. 671-689.

riorment, per qui signa. Malgrat això, encara no hi ha un estudi aprofundit sobre les obres de Joan Gerson del ms. saragossà.

Tampoc cap estudiós d'Eiximenis no havia consultat l'esplèndida *Sigillografia catalana* de l'historiador Ferran de Sagarra,¹³ que ens forneix una informació preciosa i dues fotografies del segell¹⁴ secret de cera de Francesc Eiximenis, empremtat a una de les dues cartes autògrafes conservades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) de Barcelona¹⁵ i al document dels Arxives Départementales des Pyrénées-Orientales (ADPO) de Perpinyà, que transcriu tot seguit. La carta de l'ACA a què em refereixo té la sign. II-A-8 i és datada a València el 15 de juliol de 1392. Duia el mateix segell de cera que al document de l'ADPO, però es va perdre després de l'edició (1908-1921) del Dr. Antoni Rubió.¹⁶ Per tant, aquest segell

¹³ F. de Sagarra, *Sigillografia catalana. Inventari, descripció i estudi dels segells de Catalunya*, Estampa d'Henrich i C.^a-Estampa Arts Gràfiques, Successors d'Henrich i C.^a-Institució Patxor, Barcelona, 1915-1932, 5 vols. *Vid.* esp. vol. III (text), pp. x, i 39, segell núm. 3157, amb n. 1, i vol. III (làmines), lám. CCXLII, segells núm. 3157 i 3157^a, amb reproducció fotogràfica en blanc i negre d'"Antoni Missé-Barcelona". El primer segell correspon a la carta I d'ACA i el segon, al document de l'ADPO. Remet a aquesta obra l'ab. A. Cazès, *Armorial du Roussillon*, Imprimerie Catalane Maison Comet *et al.*, 3 vols; esp. vol. II, Presses de l'imprimerie "Du Capcir", Perpignan, 1983, p. 12, sense reproducció del segell d'Eiximenis.

¹⁴ Sobre codicologia i sigil·lografia, he consultat les següents publicacions: P. Bohigas, A.M. Mundó i A.-J. Soberanas, "Normes per a la descripció codicològica dels manuscrits", *Biblioteconomia*, 77-78 (1973-1974), pp. 93-96 en cat. i ss. en cast.; *Vocabulaire International de la Sigillographie*, ed. du Conseil International des Archives, Comité de Sigillographie, Ministère per i Beni Culturali e Ambientali, Pubblicazioni degli Archivi di Stato (Sussidi, 3), Roma, 1990, esp. pp. 19-37. En el cas peninsular, *vid.* *Actas del primer coloquio de sigillografia (Madrid, 2 al 4 de abril de 1987)*, Ministerio de Cultura- Dirección General de Bellas Artes y Archivos-Dirección de los Archivos Estatales, Bilbao, 1991, que gentilmente em féu arribar la Dra. M^a del C. Hidalgo; Mª Carmona de los Santos, F. Menéndez-Pidal, M. Romero i A. Sánchez, *De sellos y blasones. Sigiloberaldica para archiveros*, S & C ediciones (Biblioteca Archivística, 4), Sevilla, 1996; i P. Ostos, Mª L. Pardo i E. E. Rodríguez, *Vocabulario de codicología*, versió cast. revisada i augmentada del *Vocabulaire codicologique* de D. Muzerelle, amb els auspicis científics del Comité International de Paléographie Latine, Arco/Libros (Instrumenta Bibliologica), Madrid, 1997.

¹⁵ S. Gascón, "La Crònica d'Aragó (València 1524) i les cartes autògrafes d'Eiximenis", *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Universitat de París IV-Sorbonne, 4-10 de setembre de 2000)*, II, ed. de Marie-Claire Zimmermann i Anne Charlon, AILLC-PAM, Barcelona, 2003, pp. 31-45.

¹⁶ *Documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-eval*, ed. d'A. Rubió, IEC, Barcelona, 1908-1921, 2 vols. Utilitzo l'esplèndida ed. facsímil: IEC (Memòries de la Secció-Històrico-Arqueològica, LIV/1 i LIV/2), amb un estudi sobre A. Rubió d'Albert Balcells al vol. I i un pròleg d'Albert Hauf al vol. II, Barcelona, desembre 2000. Pel que fa a personat-

secret no fou canviat per l'episcopal, ja que Eiximenis firmà el document de l'ADPO el 23 de gener de 1409, com a patriarca de Jerusalem i administrador perpetu d'Elna, i l'utilitzà al dors perquè fos ben visible, un cop doblegat el document i registrat a la notaria de Francesc Camós, de Perpinyà. Així, doncs, morí sense que pogués utilitzar un anell sigil·lar episcopal. Malauradament, ambdós segells s'han perdut.¹⁷ Tal com afirma Jaume III a les seves

ges en relació amb Eiximenis i Benet XIII, *vid.* II, pp. xlvii, n. 2, xlix, li-llii, lxxxiv, lxxxviii-lxxxix, sobretot xcii, civ-cv, cxi, 258, 310-311. L'antecessor al bisbat d'Elna fou Ramon Descatllar (?-València 1415), nomenat per Benet XIII. Sobre aquest bisbe, encara que consta com fill de Ponç Descatllar i de Móra i no pas del correcte Ponç Descatllar i Rocabertí, *vid. GEC*, VI, s. v. "Descatllar, Ramon" i "Descatllar i de Móra, Ponç", p. 150; *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*, II (D-O), Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència-Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions-Ed. Claret, Barcelona, 2000, s. v. "Descatllar, Ramon", p. 15. Des d'ara, *DbeC*. Cal afegir a la documentació aportada a la meua comunicació "La *Crònica d'Aragón* (València 1524) i les cartes autògrafes d'Eiximenis", en relació amb el paràgraf 2 de la carta I, publicada aquí pel Dr. Rubió al vol. II, doc. IX, pp. 399-403, més dades sobre el missatger Guillem Pujada: del vol. I, el doc. CCCXLIV, carta del rei Martí l'Humà, Saragossa, 4 febrer 1398, pp. 395-396; i sobre Guillem –des de Barcelona– i Nicolau Pujada –des de València–, del vol. II, el doc. CCCLV, carta de l'abat de Valldecríst a l'infant Martí, 29 setembre 1395, pp. 342-345, esp. p. 344, monestir també citat al paràgraf 2 de la mateixa carta I. També sobre Nicolau Pujades, del vol. II, el doc. CCCXLVIII, carta de fra Pere Marí, ministre dels frares menors, a l'infant Martí, València, 12 octubre 1393, pp. 335-337. També J. Zurita, *op. cit.*, lib. X, cap. 57, 33-34. Respecte a Mateu Vidal, pot haver relació amb el vol. I, doc. CCCXCIX, carta del rei Joan I, Borja, 19 gener 1391, pp. 363-364, esp. p. 364. Podria ser parent de Pere Vidal, que apareix al mateix vol., doc. CCCXXIV, del rei Pere III, Saragossa, 22 novembre 1381, pp. 297-298, esp. 298, i doc. CCCLVI, del mateix, Fraga, 18 juny 1384, pp. 322-323, esp. p. 323; i al vol. II, doc. XCVI, setembre 1351, "ab albarà de scrivà de ració", és a dir, Pere Vidal, regent de la tesoreria de Perpinyà? *Vid.*, també, sobre el mercader Guillem Pujades, de Barcelona, E. Zaragoza, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XIX)*, PAM (Scripta et Documenta, 57), Barcelona, 1998, s. v. "24. Galceran Descatllar i Mora", p. 23. En relació al paràgraf 2 de la carta II d'ACA, de València, 12 març 1396, sobre l'excarceració del missatger dels jurats de València Pere des Soler, cal afegir J. M. Roca, *Johan I d'Aragó*, Institució Patxot (també com a "Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona", 11), Barcelona, 1929, p. 170.

¹⁷ Respecte al segell de l'ADPO, els resultats negatius de la recerca de la seva existència es poden seguir a les cartes de: 1. M. Bruno Galland, conservateur chargé de la Section Ancienne, Service des sceaux, del Centre Historique des Archives Nationales, París, 4 maig 2000, en resposta a la carta del 26 d'abril tramesa a Mme. Marie-Claude Delmas, présidente du Comité International de Sigillographie. 2. M. Serge de Poorter, Conservateur général, directeur des Archives départementales du Département de l'Hérault, Montpellier, 23 maig 2000, en resposta a la carta del 10 de maig. 3. Mme. Christine Langé, Directeur des Archives Départementales des Pyrénées-Orientales, Perpinyà, 20 juny 2000. Totes servades a l'arxiu Gascón, epistolari núm. 15. Respecte al segell de l'ACA, la consulta també ha resultat infructuosa.

Leges Palatinae (c. 1337),¹⁸ s'inventà el segell per garantir més fermament un acte realitzat, si una carta o document era autèntic gràcies a la seva empremta.

Se sap que al palau reial de Perpinyà hi havia la cambra dels timbres,¹⁹ segons el document de creació del ducat de Girona, per part del rei Pere el Cerimoniós, atorgat al seu fill Joan el 16 de febrer de 1351 a través del seu preceptor, el conseller Bernat de Cabrera, i que un escrivà de ració "segellava los albarans ab cera verda, empremtada ab un segell d'argent ab senyal reyal, sostingut per una cadeneta".²⁰ També es coneix que quan era petit l'infant Joan, en Bartomeu Deslor portava els segells del duc de Girona.²¹

A partir del text conservat a l'ADPO sabem que es confeccionà, de ben segur, en part a les habitacions de la casa del patriarca de Jerusalem a Perpinyà,²² però no sabem si l'edifici episcopal –potser alguna dependència de l'església de sant Joan Baptista el Vell– tenia un lloc per a l'elaboració de documents. El sigil·lant degué ser Eiximenis, que duia un segell secret anul·lar –per les dimensions reduïdes de l'empremta–, i el va utilitzar des del 1396 fins al 1409.

2. El bisbat d'Elna abans i després d'Eiximenis. Esteve d'Agramunt

Abans d'Eiximenis, com a bisbe d'Elna hi hagué uns mesos de 1408 En Ramon Descatllar i Mora (?-València 1415), el qual havia estat abat de Ripoll i el 1396 Benet XIII l'havia nomenat administrador perpetu de Montserrat. Formava part del seguici

¹⁸ Jaume III rey de Mallorca, *Leyes Palatinas*, presentació i transcripció de L. Pérez, introd. de G. Llompart i M. Durliat, trad. de M. Pascual, fotografies de F. Llompart, José J. de Olañeta, Editor-Conselleria de Cultura, Educació i Esports-Direcció General de Cultura-Govern Balear-GESA, Gas y Electricidad-Caja de Baleares "Sa Nostra"-Banca March (La Isla de la Calma, Serie mayor), Barcelona, 1991, esp. pp. 115-118 per a la trad. cast. i pp. 173-176 per a la transcripció del text llatí, i ff. 60^v-64^v o pp. 119-128 per al text ms. facsímil.

¹⁹ Roca, *op. cit.*, p. 6.

²⁰ Roca, *op. cit.*, p. 8.

²¹ Roca, *op. cit.*, pp. 10 i 28.

²² Diu el text de l'ADPO: [1^a] "Die ·XXVIII^a· mensis ianuarii et intus domum habitacionis dicti Reuerendi[ss]i mi domini patriarche et administratoris perpetui ecclesie Elnensis in Perpiniano".

del papa Luna com a conseller seu. El mateix 1408 passà a ser bisbe de Girona, i deixà la diòcesi d'Elna. El seu germà, Galceran Descatllar, fou abat de Sant Miquel de Cuixà (1381-1407) i, per nomenament de Benet XIII, del de Sant Feliu de Guíxols (1408-1421). Va ser promogut a bisbe d'Elna el 1421, però llavors va morir. El seu pare, Ponç Descatllar i Rocabertí, havia estat governador d'Elna (1344-1370). En un altre indret de la Corona d'Aragó, al monestir de Sant Joan de la Penya, era abat, abans de 1408, Jerónimo de Ocón, que, dos anys més tard, el 1410, després de la mort d'Eiximenis el 1409, esdevindrà bisbe d'Elna fins a la seva mort el 1425. Al monestir de Sant Feliu, En Galceran Descatllar fou succeït per Berenguer de Perarnau (1421-1428) i, després, Pere Sorts (1429-1431), el qual deixà de ser-ho de Sant Pere de Roda (1416-1429).²³ En morir Climent VIII, el papa Martí V el nomenà abat de Sant Cugat del Vallès, càrrec que ocupà fins a la seva mort, el 1461.

Segons el document de l'ADPO, que edito per primer cop, el gener del 1409 el vicari general del patriarca de Jerusalem i bisbe d'Elna, fra Francesc Eiximenis, era "Stephano Acrimontis", és a dir, Esteve d'Agramunt, el qual devia ser un home de tota confiança i fidel al cercle de Benet XIII.

El successor d'Eiximenis al bisbat d'Elna fou el valencià? Alfons de Tous (?-Vic 1421), el qual passà el 1410 a ser nomenat bisbe de Vic fins a la seva mort. A més, Tous fou diputat eclesiàstic i president de la Generalitat. No sabem, ara com ara, si Esteve d'Agramunt restà vinculat al bisbat durant aquests pocs mesos del bisbe Tous.

Esteve d'Agramunt, prior de Gualter,²⁴ va regir el bisbat –com a vicari general?– entre 1410-1417 per encàrrec del nou

²³ L'abaciologi de Sant Pere de Rodes de la *GEC*, XIII, Barcelona, 1979, art. d'A. Pladevall, s. v. "Sant Pere de Rodes [o de Roda]" deu ser erroni, com sia que no apareix Pere Sorts i, en canvi, consta Esteve d'Agramunt com a abat de 1416 a 1432, si bé aquest darrer anà al sínode de Lleida el 1418 com a abat de Sant Pere de Rodes segons Marquès. *Vid.* n. 4.

²⁴ *Vid.* *GEC*, VIII, Barcelona, 1975, art. d'A. Pladevall, s. v. "Gualter, monestir de", p. 281, i E. Zaragoza, *Catàleg dels monestirs catalans*, PAM (Scripta et Documenta, 55), Barcelona, 1997, s. v. "Gualter, Santa Maria de", pp. 118-119. Aquest monestir havia tingut "propietats a Agramunt, a Almenara, a Balaguer i als molins de Ponts."

bisbe, l'aragonès? Jerónimo de Ocón (?-Perpinyà 1425), que residia a l'església de Sant Joan Baptista el Vell de Perpinyà.²⁵ El 1417 Ocón, que havia estat confessor de Benet XIII entre 1399 i 1412, es retirà de la seva obediència i, en una ambaixada a Peníscola, li demanà la renúncia al papat.

L'any següent, el 1418, el cardenal de Pisa, Alamanno Adimari, legat a la Corona d'Aragó durant 1418-1419, convocà un sínode a Lleida. El ja abat de Sant Pere de Roda, Esteve d'Agramunt, hi anà en representació del bisbe d'Elna Ocón, i redactà una apel·lació en contra d'Adimari.²⁶

El que no queda clar és els anys en què Esteve d'Agramunt ocupà el càrrec d'abat de Sant Pere de Roda, perquè A. Pladevall (1979)²⁷ el fa de 1416 a 1432, en canvi, E. Zaragoza (1997),²⁸ només de 1429 a 1432. I també caldria aprofundir en la relació dels monestirs de Sant Feliu de Guíxols i Sant Pere de Roda amb el bisbat d'Elna, que pot explicar la datació i l'existència d'un exemplar del *Libre de les dones* d'Eiximenis al monestir de Sant Feliu, copiat al s. XV, actualment servat a l'ACA.²⁹

²⁵ Les habitacions de la casa de Perpinyà, segons el document de l'ADPO, on residí el bisbe Eiximenis, eren les de Sant Joan Baptista el Vell?

²⁶ *Vid. Jornades. Segona part*, p. 465, n. 5, i esp. p. 467. Sobre Galceran Descatllar i Pere Sorts, *vid.* E. Zaragoza, *Catàleg dels monestirs catalans*, PAM (Scripta et Documenta, 55), Barcelona, 1997, s. v. "Guíxols, Sant Feliu de", p. 121, i sobre el darrer i Esteve d'Agramunt, s. v. "Roda o Rodes, Sant Pere de", p. 194; i *id.*, *Abaciologi del monestir de Sant Feliu de Guíxols (segles X-XIX)*, PAM (Scripta et Documenta, 57), Barcelona, 1998, s. v. "24. Galceran Descatllar i Mora" i "26. Pere Sorts", pp. 22-23; *DheC*, III (P-Z), s. v. "Sant Feliu de Guíxols", pp. 357-358, esp. p. 357. Sobre Galceran Descatllar, Alfons de Tous i Jerónimo de Ocón, *cfr.* n. 13 i *vid.* Cazès, *op. cit.*, pp. 11-12. També *GEC*, XIV, Barcelona, 1980, s. v. "Tous, Alfons de", p. 603, i *DheC*, III, s. v. "Tous, Alfons de", p. 578. Sobre Jerónimo de Ocón, *vid.* Sagarra, *op. cit.*, III (text), pp. xvii i 111, i III (làmines), lám. CCLXXXI, segell de cera vermella núm. 3575; *GEC*, X, Barcelona, 1977, s. v. "Ocón, Jerónimo de", p. 679; *DheC*, II, s. v. "Ocón, Jerónimo de", p. 734.

²⁷ *GEC*, XIII, Barcelona, 1979, article d'A. Pladevall, s. v. "Sant Pere de Rodes [o de Roda]", esp. quadre de la p. 296 amb l'abaciologi, on no surt Pere Sorts.

²⁸ Zaragoza, *op. cit.*, p. 194; art. *d'id.*, dins *DheC*, III (P-Z), s. v. "Roda [o Rodes], Sant Pere de", pp. 273-274, esp. p. 274.

²⁹ Per això, *vid.* S. Gascón, "Un text d'Eiximenis al monestir", dins *Patrimoni i història local. Jornades d'homenatge a Lluís Esteve i Cruaïnes*, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, Servei de Publicacions i Arxiu-Diputació de Girona-Consell Comarcal del Baix Empordà, Girona, 1996, pp. 127-130. Per aprofundir més en el fons guixolenc, caldria consultar E. Zaragoza, *Índex de l'arxiu del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, PAM (Studia et Documenta), Barcelona, 1992.

3. Descripció

Perpinyà. ADPO, fons Hp[rovisoire] 93 [carpeta], formada per “7 cahiers, 34 pieces papier, 1 cachet (1408-1724)”: documents administratius, notarials i judicials de sentències, instàncies, compravendes, etc, provinents del monestir de monges de Sant Salvador de Perpinyà, habitat per filles de famílies nobles (Oms, etc).

Quant al contingut, es tracta d'un document notarial escrit per Pau Gondissalvo, notari i secretari continu del patriarca de Jerusalem i administrador perpetu del bisbat d'Elna fra Francesc Eiximenis, que signa “. . f.[rancesch] patriarcha +”. Data: Perpinyà, 23 de gener de 1409. Assumpte: Ton Egidi, prevere, beneficiat de l'església del monestir de monges de Sant Salvador, de Perpinyà, del benefici fundat pel difunt Ramon Pich, habitant de Perpinyà, propietari d'una terra erma i inútil en el terme de “Mosselionibus”, per si és útil o danyosa la seva adquisició d'acord amb uns comissaris nomenats. El llicenciat en decrets sr. Esteve d'Agramunt, vicari general de Francesc Eiximenis en l'espiritual i el temporal, l'ajuda en els interrogatoris pertinents. Provenent de la documentació del notari de Perpinyà Francesc Camós.

Quant a la forma, és un f. de paper de gruix mitjà, de bona qualitat, sense filigranas, de 195 x 295 mm. Escriptura gòtica força acurada i regular, d'influència francesa, a línia tirada en el *recto*, de 16 línies, amb uns marges superior i inferior d'uns 50 mm i uns marges esquerre –uns 40 mm– i dret –uns 30 mm– per al text, que ocupa 80'4 mm. Les línies se separen entre si regularment i la “FF” inicial de “FFRater” surt enfora de la caixa d'escriptura. Un cop escrit, el f. es va doblegar sota la 2ª línia del text del *recto* horitzontalment –a 50'7 mm– i en dos dobles verticals a dreta –a 100 mm– i a esquerra –a 75 mm–, deixant més espai en el mig –a 120 mm–. Lleu estrip a la intersecció esquerra del *recto* dels dos dobles, que afecta el text del *verso*, i al marge inferior en el doblec vertical. En llapis i en lletra del s. XX, al marge superior esquerre, per indicar la provenença del ms., en francès: “S[ain]t Sauveur”, és a dir, el monestir de Sant Salvador

de Perpinyà. A mà dreta, el timbre en tinta rosa de l'ADPO, format per dos cercles, l'un dins l'altre, amb el text en lletra de pal entremig: "ARCHIVES DEP[ar]T[ementales] DES PYRENEES ORIENTALES." Dins el cercle petit del mateix timbre, travessant-lo, el text: "PROPRIÉTÉ" / "PUBLIQUE". En llapis i en lletra del s. XX, al marge inferior dret: "Notula Francisci / de Camons 1408 / notes 413".

El *verso* presenta una disposició textual complexa, que en l'edició numero entre claudàtors [1] a [4], disposats en el ms. d'esquerra a dreta:

[1] Text disposat verticalment i ocupant línia i mitja, en l'espai rectangular inferior esquerre segons el *verso*, creat pels dobles horitzontal i vertical. És afegit posteriorment com [2], amb lletra menys acurada, menys alta i de confecció més ràpida que la d'[1^r]. Data de compareixença dels comissaris: 24 de gener del 1409.

[2] Després d'un espai d'una línia en blanc, a continuació d'[1], també es disposa el text verticalment, el qual ocupa 7 línies i 1/3 de línia. És anul·lat per una ratlla ondulada damunt. Data de la comprovació ocular dels terrenys pel prevere Joan Boffati, Arnau Garriga i Guiralt Dauder: després del 29 de gener del 1409.

De fet, [1] i [2] són en lletra poc acurada i considero que són afegits al document original, format pel text d'[1^r], [4] i potser [3], que caldria incorporar davant d'"Et fuerunt inde testes [...] recepi", com sia que hi ha el signe "∧" davant "Et" i pels termes del text de [3], disposat horitzontalment com a [1^r] i a [4].

[3] Text disposat horitzontalment, el qual ocupa 7 línies del marge superior dret del rectangle indicat més amunt.

[4] Text disposat horitzontalment, en 13 línies, entrant la 10^a en el rectangle indicat més amunt i les tres últimes a la dreta del rectangle. Data: 29 de gener del 1409, escrit a les habitacions de la casa del patriarca Eiximenis de Perpinyà, amb la presència dels tres comissaris: el prevere Joan Boffati, beneficiat de l'església de Sant Jaume de la vila de Perpinyà, i els laics Arnau Garriga, de

Perpinyà, i Guiralt Dauder, d'Alenyà, interrogats pel vicari general,³⁰ l'honorable Sr. Esteve d'Agramunt, llicenciat en decrets. Testimonis: el prevere Jaume Garcia, i els clergues Guillem d'Arles i Francesc Bonia, tots tres de la diòcesi de València.

Sota del text [4], un romb de paper una mica més gruixut, de 30 x 30 mm, enganxat al mig del *verso*, damunt el f. i una mica després, amb molt poques restes de cera, d'un color vermell clar, del segell perdut de Francesc Eiximenis.³¹ La forma quadrada del paper retallat, enganxat al dors del document, ja indica que es tracta d'un escrit que es pot datar, com a màxim, fins al s. XV. El segell era rodó, de 18 mm,³² tal com indica F. de Sagarra, amb el monograma “jhs”, és a dir, “Ihesus”. Al marge dret, “R[egi]strus” en lletra més gran i elaborada que la de la resta del document. Aquest mot indica que fou registrat a la notaria de Francesc Camós, de Perpinyà.

Conta el rei Jaume III de Mallorca en les seves *Leges Palatinae* com tenir una correcta manera d'escriure cartes des de la seva cancelleria: cal seguir un ordre en la forma d'escriure el títol o tractament corresponent a cada persona, i la manera de fer l'encapçalament, segons el seu grau i estament, a fi que es respecti l'honor de la persona a qui es tramet la carta. Per això, les cartes trameses al patriarca porten l'encapçalament d'aquesta manera: “Reverend pare en Jesucrist, senyor D., per la gràcia de Déu, patriarca de [...]”. En el cas del document de l'ADPO, l'emissor de la carta és aquest. De primer hi ha la condició religiosa –“Ffrater”–, el nom de pila i, en lloc de “per la gràcia de Déu” o “Dei gratia”, el substitueix per “miseracione diuina”. Tot seguit del nom, els dos càrrecs eclesiàstics, com passa a la resta de persones del document: en aquests casos, de primer el seu nom i cognom,

³⁰ P. Fabra, *Diccionari General de la Llengua Catalana*, revisat i ampliat per J. Miracle, A. López Llausàs-Editor, Barcelona, 1932², s. v. “vicari, -ària”, p. 1728: “*Vicari general*, eclesiàstic que assisteix el bisbe en les seves funcions, que exerceix jurisdicció episcopal on no hi ha bisbe”.

³¹ *Vid.* n. 13.

³² Es pot comptar la dimensió dels 18 mm del rodó del segell a partir de la marca seca deixada en el paper retallat, produïda en segellar amb pressió.

després la condició i, en tercer lloc, el lloc d'origen o residència. Per exemple, “Iohanni Boffati, presbitero beneficiato in ecclesia Sancti Iacobi uille Perpiniani”. A continuació, conta Jaume III que ve la salutació: “salutem in verae salutis auctore, vel salutem et sinceram in Domino caritatem, vel salutem et donum gratiae salutaris, vel salutem in plenitudine gratiarum”. En el cas del document de l'ADPO, “salutem in Domino sempiternam”.

Jaume III indica que si cal escriure a algun altre simple clergeu o a un altre qualsevol que no posseeixi cap dignitat, s'hi ha de dirigir amb el terme de “dilecto”, “dilecte, estimat d'amor piadós, espiritual”, que és el que passa amb els tres comissaris: “dilectis nobis in Christo”. També en dirigir-se al beneficiat Ton Egidí: “dilecti” + “Thonnii” (nom) + “Egidii” (cognom), el càrrec, el lloc i la diòcesi. En aquest cas com en tots els clergues s'indica a quina diòcesi o població pertanyen, o hi tenen alguna vinculació: “Ffrater Ffranciscus [...] ecclesie Elnensis”, “Iohanni Boffati [...] uille Perpiniani”, “dilecti Thonnii Egidii [...] uille Perpiniani, diocesis Elnensis”, “Iacobus Garssia [...] Ualentinensis diocesis, Guillelmus d'Arles e Ffranciscus Bonia, clerici dicte diocesis”. En canvi, Eiximenis sempre és tractat com a “reuerendissimus dominus patriarcha”. El seu vicari general, Esteve d'Agramunt, com a “honorabili domino Stephano Acrimontis licenciato in decretis, uicario suo in spiritualibus et temporalibus generali” o bé “dominus vicarius”. El notari Francesc Camós rep el tractament de “discreto”.

Dels dos notaris, el registrador Francesc Camós i l'autor material del document, Pau Gondissalvo, s'indica a quina entitat jurídica serveixen: el primer, a la impersonal vila de Perpinyà i el segon, a una persona física amb jurisdicció eclesial, el patriarca de Jerusalem, a qui també fa el servei de “secretario continuo”. El mot “testes”, “testimonis”, al final del text original, indica indubtablement que es tracta d'un document notarial.

4. Edició

[1^r] Ffrater Ffranciscus, miseracione diuina patriarcha Iherosolomittamis¹ administratorque perpetuus ecclesie Elnensis, dilectis nobis in Christo Iohanni Boffati, presbitero beneficiato in ecclesia Sancti Iacobi² uille Perpiniani, et Arnaldo Guarriga, layco dicte uille, ac Guira[u]do Dauderii, layco loci de Alanyano,³ Elnensis diocesis, salutem in Domino sempiternam. Cum pro parte dilecti Thonnii Egidii, presbiteri beneficiati in ecclesia monasterii monialium Sancti Saluatoris,⁴ uille Perpiniani, diocesis Elnensis, in beneficio inibi fundato per Raymundum Pich, quondam, habitatorem Perpiniani fuerit nobis reuerenter expo[s]itum quod in dicto beneficio est quedam possessio terre sita in terminis de Mosselionibus⁵ continentem[sic]⁶ in se quatuor ayminatas uel inde circa, ex qua, ut asseritur, nullum seu saltim modicum fructum percepit dictus beneficiatus. Et si ita est, esset melius ipsi beneficio et beneficiato eiusdem, qui nunc est et qui pro tempore erit, ipsam possessionem uendere et de pretio inde habendo seu perueniendo emere redditus perpetuos dicto beneficio et beneficiato, qui pro nunc est et erit in futurum, in bono loco, tuto et

¹ Vid. sobre Eiximenis en general, el resum de Mn. J. Perarnau, *DheC*, II (D-O), s. u. "Eiximenis, Francese", pp. 57-58, on caldria esmenar a l'"Addenda i corrigenda" del vol. III fent "patriarca d'Alexandria" per "de Jerusalem".

² Sobre Sant Jaume [del Puig] de Perpinyà, *vid. DheC*, III (P-Z), s. u. "Perpinyà, Sant Jaume del Puig de", pp. 73-74.

³ Alanyano] Alenyà, població rossellonesa del bisbat d'Elna, voltada pels municipis de Canet de Rosselló, Sant Nazari, Salelles, Tesà, Cornellà del Bercol, Elna i Sant Cebrí de Rosselló. Situada a la plana costanera pròxima a l'estany de Canet o de Sant Nazari. *Vid.* A. M. Alcover, i F. de B. Moll, *DCVB*, Ed. Moll, Barcelona, 1980, I, s. u. "Alenyà i Alenyar", p. 476, i sobretot J. Coromines, *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, obra fundada per Josep M. de Casacuberta *et al.*, Curial Edicions Catalanes-Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona "La Caixa", Barcelona, 1994, II (A-BE), s. u. "Aleny" i sobretot "Alenyà", pp. 120-121.

⁴ Sobre el monestir de Sant Salvador de Perpinyà, *vid. DheC*, III (P-Z), s. u. "Perpinyà, Sant Salvador de", pp. 74-75.

⁵ Mosselionibus] Deu ser la població indicada per Ponsich: *vid.* J. Coromines, *op. cit.*, VIII (VI-Z), Barcelona, 1997, s. u. "Vilamulaca", pp. 40-41, esp. p. 41a, línies 11-22. Recorda el cas d'*id.*, III (BI-C), Barcelona, 1995, s. u. "Torre-serona", p. 324a, línies 40-47: "Mussilione, Mussellonis".

⁶ continentem] en lloc del correcte "continens" en el Ms.

seculo, uel ipsam possessionem tradere ad nouum accapitum sub certo annuo censu quam remanere hereme et inculte. Nos uero aliqualem noticiam de predictis non habentes, uobis, de quorum pericia et discrecione comffidimus, comittimus quantius ipsam possessionem ad oculum uideatis et cum rusticis et personis in talibus expertis uos informetis utrum accapiti concessio atque uendicio dicte terre possessionis facte uel fiende esset utilis uel dampnosa eisdem⁷ beneficio et beneficiato. Quidquit enim in premissis feceritis et repperitis nobis, quam citius poteritis, intimare et referre curetis, ut nos, uisa et audita informacione et relatione uestra super premissis, quod iustum fuerit discernere ualeamus uestras consciencias super omnibus et singulis superdictis onerando.

Datum Perpiniani dicte diocesis sub nostro secreto sigillo cum sigillum nostre dignitatis nondum habeamus die ·XXIII·^a ianuarii, anno a Natiuitate Domini ·M^o·CCCC^o· Nono· .·. F. patriarcha +.⁸

[1^v] Die ·XXVIII^a· mensis ianuarii et⁹ intus domum habitacionis dicti Reuerendi[ssi]mi domini patriarche et administratoris perpetui ecclesie Elnensis in Perpiniano,¹⁰ comparuerunt personaliter dominus Iohannes Boffati, presbiter; Arnaldus Guarriga de Perpiniano et Guiraudus Dauderii,¹¹ de Alanyano commissarii¹² in presenti littera nominatim,¹³ quorum¹⁴ uerbo relacionem eorum fiendam dictus reuerendi[ssimus] dominus patriarcha illam¹⁵ co-

⁷ eisdem] la "s" ha estat afegida en segon moment.

⁸ .·. F. patriarcha +.] signatura autògrafa de Francesc Eiximenis.

⁹ et] "et" tironiana en el Ms.

¹⁰ Sobre el lloc de Perpinyà on s'estava Eiximenis, *vid.* "2. El bisbat d'Elna abans i després d'Eiximenis. Esteve d'Agramunt", *supra*, i *DheC*, III (P-Z), s. v. "Perpinyà, Sant Joan Baptista de" i "Perpinyà, Sant Joan Baptista el Vell", p. 74, i "Perpinyà-Elna, bisbat de", pp. 75-77.

¹¹ Dauderii] més "layci", amb titlla horitzontal damunt, ratllat al Ms.

¹² commissarii] "comissarii" en el Ms.

¹³ nominatim] més "qui per dictum Reuerendi[ssimu]m dominum patriarcham Interrogati", ratllat al Ms.

¹⁴ quorum] interlineat en el Ms.

¹⁵ dictus reuerendi[ssimus] dominus patriarcha illam] "dictus reuerendi[ssi]mus dominus patriarcha illam", interlineat en el Ms.

misit honorabili domino Stephano Acrimontis¹⁷ licenciato¹⁸ in decretis, uicario suo in spiritualibus et¹⁹ temporalibus generali; qui comissarii²⁰ per dictum dominum uicarium interrogati medio iuramento²¹ dixerunt²² una cum rusticis et personis in talibus expertis accessisse²³ ad dictam terre possessionem et bene et diligenter ipsam aspexisse, et simul cum dictis rusticis determinasse melius et utilius fore ipsam terre possessionem uendere seu ad nouum accapitum dare et de precio inde habendo emere census et redditus²⁴ perpetuos dicto beneficio quam sic²⁵ hereme et inutiliter uerssus dictum beneficium et beneficiatum, qui nunc est et pro tempore erit, remanere. Qua relacione facta, dictus dominus uicarius²⁶ licenciam de predictis habendam,²⁷ ut in presenti littera continetur, remisit dicto reuerendi[ssi]mo²⁸ domino patriarche. Et illico dictus reu[er]endi[ssi]mus²⁹ dominus³⁰ patriarcha, dicta relacione³¹ audita, licenciam suam in predictis concessit necnon³² mandauit siue dixit discreto Ffrancisco Camos, not[ar]io³³ Perpiniani³⁴ ibidem presenti, quatenus in instrumentis uendicionis siue accapiti

¹⁶ Stephano Acrimontis] més “monach”, ratllat al Ms. Es tracta d’Esteve d’Agramunt, prior del monestir de Santa Maria de Gualter (municipi de la Baronia de Rialb, comarca de la Noguera) i abat de Sant Pere de Rodes. Vid. “2. El bisbat d’Elna abans i després d’Eiximenis. Esteve d’Agramunt.”

¹⁷ licenciato] “licen^{ciato}”, sent les lletres “cia” una titlla horitzontal damunt el mot en el Ms.

¹⁸ et] “et” tironiana en el Ms.

¹⁹ comissarii] “comissariⁱⁱ” en el Ms.

²⁰ iuramento] “Jura.^{io}”, sent les lletres “men” una titlla horitzontal damunt el mot en el Ms.

²¹ dixerunt] més “per se”, ratllat al Ms.

²² accessisse] més “personaliter”, ratllat al Ms.

²³ et redditus] “et” tironiana, més “redditus”, tot interlineat damunt “sensa”, ratllat al Ms.

²⁴ sic] més “vt”, ratllat al Ms.

²⁵ uicarius] “uica^{rius}” en el Ms.

²⁶ habendam] interlineat en el Ms.

²⁷ reuerendi[ssi]mo] “Reuerendi.^{mo}” en el Ms.

²⁸ reu[er]endi[ssi]mus] “reuendi^{mus}” en el Ms.

²⁹ dominus] interlineat en el Ms.

³⁰ relacione] més “vt pater”, ratllat al Ms.

³¹ licenciam suam in predictis concessit necnon] interlineat en el Ms.

³² not[ar]io] “not^{io}” en el Ms.

³³ Perpiniani] “perpiniano”, corregit en “perpinianj” en el Ms.

inde de *predictis* fieret,³⁴ suam³⁵ ponat *auctoritatem* et *decretum*, [3] qui³⁶ idem reuerenti[ssim]us³⁷ patriarcha in *permissis instrumentis nunc per tunc suam*, ut *dictum est*, interponit *auctoritatem periter* et *decretum*.

[4] Et fuerunt inde testes dominus Iacobus Garssia, presbiter Ualentinensis diocesis, Guillelmus d'Arles e[sic] Ffranciscus Bonna, clerici dicte diocesis, et me Paulo Gondissalui, notario et secretario continuo dicti reuerendi[ssi]mi³⁸ domini patriarche, qui *predicam* recepi.

[1] Die XXIII^m. ianuarii, anno *contento*³⁹ in dicta littera fuit *prescritum* dictis commissariis.

[2] Post hac die XXVIII^m. *dictus mensiis*, dominus Iohannes Boffati, Ar[nald]us⁴⁰ Garriga et Guirardo Dauderii dixerunt quod ipsi uolendo adimplere mandata dicti reuerendissimi domini patriarche et administratoris ecclesie Elne, dixerunt quod ipsi uiderunt *predictas* possessiones et se informarunt de contentis in *predicta littera* cum aliquibus probis hominibus ad hec spertis et inuenerunt quod *utilius est* dictis beneficio et beneficiato *dictas* possessiones ad accapitum *consedere* quam uersus *dictum* beneficium remanere.

³⁴ fieret] en el Ms., més una "J"? i un forat que afecta el text.

³⁵ suam] molt esborrat en el Ms.

³⁶ qui] "es de quibus", ratllat abans de "qui" al Ms.

³⁷ reuerenti[ssim]us] reuerenti^m" en el Ms.

³⁸ reuerendi[ssi]mi] "reuerend^{mj}" en el Ms.

³⁹ contento] "contentento", per diplografia, en el Ms.

⁴⁰ Ar[nald]us] "Ar^u" en el Ms.